

geen menschenwerk. Vorm en afmetingen van de graafputjes lieten geen twijfel over, of het konijn was hier bezig geweest. Een onderzoek op volgende dagen toonde aan, dat kilometers wijd en zijd in het Overveensche en Bloemendaalsche duin de konijnen zich te goed hebben gedaan aan de wortels van Jacobs kruiskruid. De bladeren hebben ze eeuwen lang onaangeroerd gelaten en die lieten ze ook nu liggen.

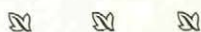
Hebben wij nu hier te doen met een „nieuwe” gewoonte van de konijnen? Dat durf ik niet te zeggen, misschien is de zaak mij vroeger ontgaan. Maar een wortelvreterij op zoo groote schaal had ik in de halve eeuw, die ik in de duinen doorbracht, toch wel moeten opmerken. Wellicht weten sommige van onze lezers hier ook wel iets van te vertellen. Wanneer de konijnen zich op deze schaal met het Jacobs kruiskruid blijven bemoeien, dan kon het wel eens gebeuren, dat de plant voor het vereenigd front van zebrarups en konijn het veld zal moeten ruimen.

't Zou jammer zijn. Het is zoo'n typische plant voor het arme duin, dat de volksmond haar zelfs heeft gekarakteriseerd met den naam van „armoede”. Deze naam verdient de plant ook nog in ander opzicht. Normaal heeft Jacobs kruiskruid zoowel lintbloempjes als buisbloempjes en in de in zoo menig opzicht voortreffelijke Flora van Hegi heet het, dat de vorm met enkel buisbloempjes zeldzaam is. In het arme duin echter is juist de vorm met buis-en-lintbloempjes zeldzaam en vergenoegen de meeste planten zich met enkel buisbloempjes of met buisbloempjes en gebrekkige lintbloempjes. Let daar ook eens op.

Maar dat konijn toch. Straks ontdekt het misschien nog, dat de wortels van hondstong ook eetbaar zijn en neemt de voedselgraverij nog grooter omvang aan. Dan komt er een nieuwe factor in onze berekeningen en ik vrees, dat het redelijk en toelaatbaar aantal konijnen dan wel heel gering zal worden.

Inderdaad, de natuurbescherming vereischt niet alleen ernstig wetenschappelijk onderzoek, maar ook onverflauwde waakzaamheid. En zeer onwetenschappelijk, onjuist en onuitvoerbaar is het om, zooals het ergens heet „den bestaanden toestand te handhaven”. Doch evenmin is het gewenscht, om *nooit* in te grijpen.

JAC. P. THIJSSÉ

DE HERREZEN VUURVLINDER. (*CHRY SOPHANUS DISPAR* HAW.)

Ze sluimeren niet in den entomoloog, de oerinstincten van den jager. Ze zijn klaar wakker! De vreugdekreten bij 't ontdekken van edel wild mogen dan in zijn binnenste besloten blijven, maar ik geloof toch, dat er een aan mijn keel ontsnapte, toen ik ontdekte, dat de legendarische *Chrysophanus dispar* Haw. tot de levenden behoorde, en nog wel in ons vaderland!

Deze vlinder kwam nog in het begin van de vorige eeuw in enkele moerassen van

Engeland voor, maar hij heette sindsdien „uitgestorven”. Wel vliegt het locale ras *rutilus Wernb.* o.a. bij Berlijn en in Frankrijk, maar de „stamvorm”, de echte dispar van Haworth, scheen verdwenen.

Zeldzame vlinders, zéér zeldzame zelfs, vliegen wel in de onmiddellijke nabijheid van Amsterdam; maar alleen het speurende oog van den entomoloog merkt ze op, doordat ze er voor den leek zoo gewoontjes uitzien. Maar verwonderlijk is het, dat zoo'n prachtige soort, die oogenschijnlijk door haar exotische schittering door ieder moest worden opgemerkt, zich zoo lang heeft kunnen verborgen houden. Een gelukkig toeval bracht mij op het spoor. Dat ging zoo:

Een onderwijzer stuurde mij nu en dan eenige door hem zelf en door zijn leerlingen gevangen vlinders met het verzoek, er de namen bij te schrijven. Lastige determinaties werden niet gewenscht, wetenschappelijke soortsbepaling werd niet verlangd; „grasuiltje”, „rietspinner”, „vuurvliinder” etc., dat waren de namen, die men moest hebben. Toen ik — het was in het verschrikkelijke eerste oorlogsjaar — een van de ontvangen doosjes had geopend, slaakte ik de kreet, waarvan ik boven sprak. Ik had, tusschen allerlei gewoon goedje in, een deerlijk verfomfaaid exemplaar van *Chrys. dispar* gezien, dat door een schooljongen was gevangen!

Daar moest ik op af, naar het terrein, waar dit juweel pronkt. Maar onze prachtige vuurvliinder vliegt in Juli en mijn vakantie begon eerst met Augustus. Ik ving dus aan met den Wethouder van Onderwijs om een week verlof te vragen. Mijn verzoek werd ondersteund door Dr. Oudemans en door Prof. Weber. Het zal wel nimmer eerder zijn gebeurd, dat een onderwijzer verlof vroeg, om een vlinder te kunnen vangen! Maar ik kreeg het en ik stapte dus, toegerust met mijn net en doosjes, vol goeden moed in den trein.

Het weer was mij goedgunstig. De zon hield haar aangezicht onbedekt, zooals iemand, die op dagvlinders uitgaat, dit hebben moet. En ik had succes. Ik kon een aantal vlinders van de begeerde soort vangen, waarbij eenige wijfjes, die ik levend meenam naar Amsterdam, om te beproeven er eieren van te krijgen. Ook had ik het geluk een aantal eieren en jonge rupsjes op de voederplant, de waterzuring, *Rumex hydrolapathum*, te vinden.

Prof. Seitz schreef mij naar aanleiding van mijn ontdekking:

„Wenn sich das Vorkommen von *Chrys. dispar* in Holland als constant erweist, so müsste man alsbald dafür Sorge tragen, dass die Art erhalten bleibt. Der dispar stirbt dadurch aus, dass die ihn beherbergende Wiese entwässert wird.

Ihre Entdeckung ist unzweifelhaft für Europa die wichtigste, die in diesem Jahrhundert gemacht worden ist. Aber seien Sie mit der Publication vorsichtig, dass nicht gleich die Tiere weggefangen werden”.

Men houde in het oog, dat die „Wichtigkeit” beoordeeld werd te zelfder tijd, dat de Tweeënveertig-centimeters en de Dikke Bertha's bulderden; maar, tot haar normale proporties teruggebracht, was mijn ontdekking toch de moeite waard en zeker wel de meest sensationeele, die ik ooit had gedaan. Ik had vroeger meer dan eens zeldzaamheden gevonden, vooral, doordat ik veel in Drente kwam, dat nog vrijwel entomolo-

gisch een terra incognita was. Maar mijn *Chrysophanus dispar*, „extinct” tot dusverre, spant toch de kroon.

Prof. Weber schreef mij bij zijn felicitatie met mijn succes: „En hoe zal de Wet-houder van onderwijs zich verheugen en trotsch zijn op zijn ambtenaar, die zegt: ik ga er op uit een bepaalden vlinder te vangen en hem warempel ook thuis brengt. Maar ik vrees toch, dat hij ons allen te zamen voor een soort goedige gekken houdt — althans in zijn binnenste”.

Behalve de eieren, die ik in de vrije natuur had gevonden, kreeg ik ook nog een groot aantal van mijn levend meegebrachte wijfjes, die ik tusschen de veertig en vijftig dagen in leven kon houden. Het kweken der rupsen, die ik in de open lucht overwinterde, ging zooals alles tot dusver met mijn *dispar*, voorspoedig.

Nu kon ik het museum van „Artis”, 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden en de verzameling van Dr.

Oudemans met mijn gevangen en gekweekte vlinders verrijken. Mr. Brants verschaftte ik materiaal voor zijn beschrijving en afbeeldingen voor de 2e serie van Sepp's „Nederlandsche Insecten”.

Voor het voortbestaan der soort was het dus gewenscht, dat de vindplaats niet werd

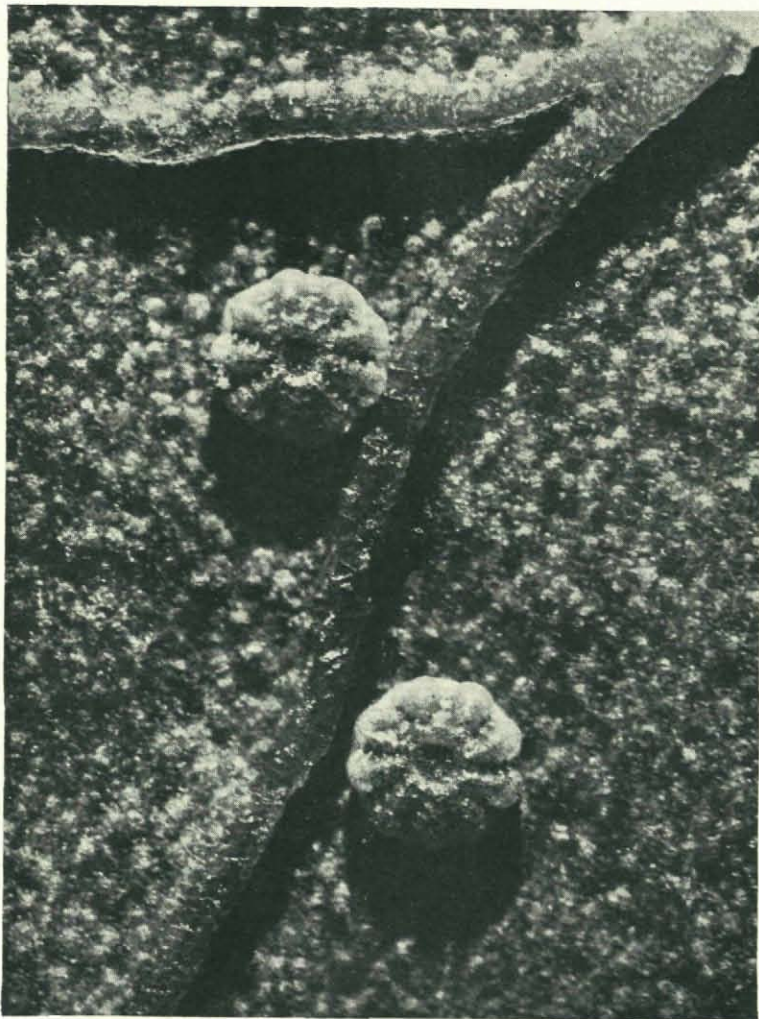

foto Multifilm.

Fig. 1. Twee eieren van den Herresen Vuurvlinder op de achterzijde van een blad van Waterzuring, vlak tegen een bladnerf. Sterk vergroot.

openbaar gemaakt. Natuurlijk had ik verschillende wetenschappelijke mannen mijn geheim toevertrouwd, zoodat het niet met mij in het graf kon dalen. In het museum te Leiden had men op mijn verzoek de vindplaats-etiquetten met den beschreven kant naar onderen aan de spelden gestoken. Dr. Oudemans schreef mij: „Uw geheim is bij mij natuurlijk geheel safe” en Mr. Brants beloofde mij in zijn beschrijving de vindplaats niet te vermelden.

Maar helaas, ging alles tot dusver naar wensch, nu keerde de kaart. Ik ben te loslippig geweest, ik heb te velen in vertrouwen genomen. Mijn geheim is geen geheim gebleven. Op mijn terrein is een zwerm van entomologen losgevlagen, zelfs is er door Duitschers, door Oostenrijkers, door Engelschen gegrasduind.

Ik had nu heel erg het land, zóó erg, dat ik verscheidene jaren lang niet meer naar mijn dispars omzag.

Fig. 2. *Het uitzetten van den Vuurvlinder in het Naardermeer.*

Toen ik nu enkele jaren geleden weer het dispar-land bezocht, deed ik de droeve ervaring op, dat de soort over een groot deel er van totaal verdwenen was. De oorzaak hiervan was niet in de eerste plaats het wegvangen van de vlinders, maar het ontginnen van de plassen, waar de soort voorkomt. Dit ontginnen is, zooals Prof. Seitz terecht opmerkte, het grootste gevaar, dat het voortbestaan van Chr. dispar bedreigt.

En zoo zou het kunnen gebeuren, dat die schitterende, beroemde vlinder vrij spoedig weer uit ons land verdween. Dat moeten wij trachten te verhoeden! En het kan, ik geloof het stellig.

Ik heb de soort in alle stadia in de vrije natuur gevonden, als eieren, als rupsen, als poppen. Juli is de meest geschikte maand, om haar te verzamelen, omdat dan de vlinder vliegt, maar het geheele jaar door kan door een ervaren entomoloog levend materiaal worden verzameld. Ik maak mij zelfs sterk in den winter de rupsen te zullen vinden. Herhaaldelijk is het mij gelukt de vlinders in gevangenschap te doen copuleeren. En uit de bevruchte eieren heb ik de vlinders gekweekt.

In moerassige streken van ons vaderland, waar de waterzuring overvloedig groeit, kan beproefd worden de vlinders in te burgeren.

De heer Wittpen heeft in 1928 een aantal rupsen in het Naardermeer uitgezet. Den volgenden zomer konden we met ons drieën, Wittpen, Graaf Bentinck en ik, ondanks ijverig en nauwkeurig zoeken, geen spoor van Chr. dispar ontdekken. Maar het uitzetten van rupsen is m.i. ook niet de meest geschikte weg, om een vlindersoort in te burgeren. Ik houd het voor beter de vlinders op geschikt terrein los te laten. Dan raken de eieren meer verspreid, komen op plaatsen, die voor ons moeilijk te bereiken zijn en misschien kiezen de vlinders meer geschikte plaatsen uit, dan wij kunnen doen.

Wittpen heeft dit jaar mijn raad opgevolgd, hij heeft in het Naardermeer de

vlinders laten vliegen, en ik denk nu wel, dat er nakomelingen van zullen komen.

We behoeven niet te vreezen, dat de vlinders van de plaats, die wij voor ze hebben uitgekozen, weg zullen vliegen. Ziehier wat ik dienaangaande dezen zomer op de vergadering van de Nederlandsche Entomologische Vereeniging heb meegedeeld:

„Dat vele vlinders de buurt, waar zij eenmaal zijn, niet verlaten en zelfs op een zeer beperkt terrein blijven, kan ieder waarnemen, als hij een dagvlinder kenbaar aan een beschadiging, dagen achtereën op dezelfde plek weer ontmoet. Ook bij het „smeren” krijgt men avond aan avond dezelfde individuen onder de oogen.

Van die gehechtheid aan hun terrein zag ik in den zomer van 1929 een élatant staal. Ik had toen eenige gekweekte ♂♂ en ♀♀ van *Chrysophanus dispar* Haw. in een insectarium op mijn veranda bijeen geplaatst, met het doel, ze te laten copuleeren, wat mij bij deze soort in gevangenschap herhaaldelijk is gelukt. Bij het voeren met suikerwater in den ochtend ontsnapten mij drie exemplaren. In den laten namiddag van denzelfden dag ving ik er een in mijn tuin weer terug. Den volgenden dag het tweede exemplaar, terwijl ik denzelfden dag het derde, dat nog op stap was, bij den spoorwegovergang in de Eerste Oosterparkstraat, ongeveer twee honderd meter van mijn woning, zag vliegen. Maar ook dit ving ik den volgenden dag weer in mijn tuin terug, den derden dag dus nadat het was weggevlogen.

De ringelrupsenplaag, die Amsterdam eenige jaren achtereën teistert, doordat „Beplantingen” geen afdoende bestrijdingsmaatregelen neemt, gaf mij gelegenheid, omtrent het dicht bij honk blijven van *Malacosoma neustria* L. (de ringelrups) waarnemingen te doen¹⁾. Boomen, die „ten behoeve van het Verkeer” sterk zijn ingesnood en van alle dunne twijgen beroofd, zoodat ook de eirringen zijn weggenomen, blijven niet alleen het eerste jaar na de operatie vrij van rupsen, maar eenige jaren achter-

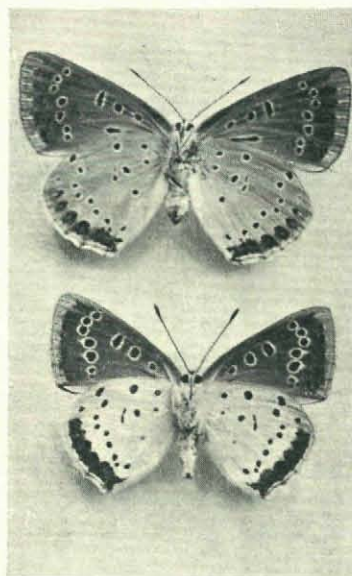

Fig. 3. Herrezen Vuurvlinder.
Onderzijde. Boven: Mannetje.
Onder: Wijfje.

1) Hier moet mij nog eens een philippica tegen onze Amsterdamsche P.W. uit de pen. Hoe is het mogelijk in de hoofdstad van het land van Leeuwenhoek en Swammerdam en van de Nederl. Entom. Vereen., in een universiteitsstad met een leerstoel in de entomologie, dat er eenige jaren achtereën de ringelrupsen de baas spelen! Ze verdwijnen wel weer van zelf, zegt men. Jawel, als de mensch den eenen balansarm te zwaar heeft belast, moet *hij zelf* het verbroken evenwicht trachten te herstellen. De duizenden iepen hier vormen geen natuurwoud.

^t Leek een operette dezen zomer, toen een dozijn stevige brandweermannen krachtige waterstralen de boomen injoegen. Dat hierbij vogelnesten werden verstoord, is al in de kranten opgemerkt; maar erger is het, dat verscheidene mooie en merkwaardige vlinders, die geen kwaad doen, meteen hier zijn uitgeroeid. Drie volle dagen is men met dit dwaze gedoe in de Plantage Middenlaan bezig geweest! En als het nog maar hielp! De sluipwespjes, die in de vlindereieren leven, doen hun werk beter. Ze verrichten het goedkooper ook.

Neem ze in uw dienst, gemeente Amsterdam, in dezen tijd van „Bezuiniging”!

een. De vlinders uit de aangetaste boomen blijven in de buurt, zoodat de haarden bij het uitbreiden der plaag ieder jaar wel grooter worden en ineenvloeien, maar de besmetting breidt zich niet gelijkmatig over de geheele stad uit. „Artis” werd door de boomen uit de Plantage Franschelaan geïnfecteerd. Dezen winter zijn er de eier-ringen zooveel mogelijk weggezocht. Verreweg de meeste werden in den voortuin bij de Franschelaan gevonden, in enkele boomen wel ca. honderd stuks. In den

achtertuintje werden weinig eieringen aangetroffen; de meeste boomen waren vrij of er werden maar zeer weinig ringen in gevonden. De vlinders uit de „Artis”-rupsen en uit die van de Franschelaan behoorden alle tot hetzelfde donkerbruine type, terwijl elders in de stad vlinders van allerlei kleur voorkwamen.

Kan het geïsoleerd blijven van locale rassen van sommige vlinders misschien zijn oorzaak hebben in het zich weinig verplaatsen van de individuen?

Fig. 4. *Herzezen Vuurvlinder*.
Mannetje.

Mijn rupsen van den Rietspinner (*Cosmotriche potatoria* L.) haal ik voor het Insectarium van „Artis” sedert 1897 jaar op jaar van een rietlandje bij de Zuiderzee. De vlinders behooren tot het locale ras *atrinerva*, dat door Grünberg in Seitz, „Die Gross-Schmetterlinge der Erde” naar mijn Amsterdamsche exemplaren is beschreven en afgebeeld. Dit rietlandje is in den loop der jaren geslonken tot een klein stukje, naar mijn schatting nauwelijks één hectare groot. Trots al mijn wegzoeken is de soort er tot heden in stand gebleven.

Verscheidene min of meer zeldzame vlinders in de collectie van „Artis” met het etiket „Amsterdam” uit de jaren tusschen 1860 en '70 tref ik nog hier aan zoo bijv.:

Polygonia c-album L. (de gehakkelde aurelia), *Arsilonche albovenosa* Goeze (van deze soort kon ik den vorigen herfst op een oppervlakte van enkele vierkante meters ver over de honderd rupsen verzamelen), *Agrotis occulta* L., *Miana bicoloria* Schiff., *Apamaea testacea* Hb., *Calamia lutosus* Hb., *Leucannia pallens* L., *obsoleta* Hb. en *lithargyria* Esp, *Xylina ornithopus* Rott., *Cucullia asteris* Schiff. en *chamomillae* Schiff., *Tephroclystia tenuiata* Hb., *Abraxas sylvata* Sc. en *Biston hirtaria* Cl.

Larentia vittata Bkh. en *Tephroclystia linariata* F. kwamen niet alleen in mijn vorige woning aan den rand van de stad bij herhaling binnenvliegen, maar ook in mijn tegenwoordige, meer in de binnenstad.

Cyaniris argiolus L. (een blauwtje), die ca. twintig jaren geleden te Amsterdam zeldzaam kon worden waargenomen, is nu hier zoo algemeen geworden, dat men

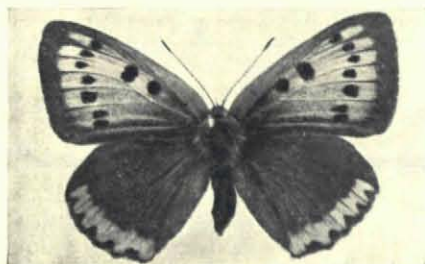

Fig. 5. *Herzezen Vuurvlinder*. Wijfje.

er dikwijls in de straten van de binnenstad door wordt verrast. Hij is te Amsterdam een van de gewoonste dagvlinders geworden. Gedurende den vliegtijd fladderen er steeds eenige exemplaren in mijn tuin.

Of het nu een beperkt aantal individuen van één soort zijn, die zich zoo weinig verplaatsen, of dat alle deze eigenschap hebben, lijkt mij van belang nader onderzocht te worden.

Zeker is het, dat van sommige soorten een aantal exemplaren dikwijls groote afstanden afleggen. Van enkele soorten: *Pieris brassicae* L. (het koolwitje) *Pyrameis cardui* L. (de distelvlinder) en *Plusia gamma* L. (het pistooltje of gamma-uil) is „trekken” meermalen waargenomen. Opmerkelijk is het, dat de eerste van beide genoemde soorten een zéér groot, de tweede een groot verspreidingsgebied heeft. Dat eenige *Sphingidae* (pijlstaarten), die hier niet kunnen overwinteren, uit Zuidelijke streken meermalen naar hier komen overvliegen, is algemeen bekend. Ook vermoed ik, dat *Pyrameis atalanta* L. (atalanta, nummervlinder) hier niet overwintert. Ik heb deze soort nimmer in gevangenschap kunnen doen overwinteren, wat mij bij andere (*Vanessa polychloros* L. — groote vos — *V. urticae* L. — kleine Vos — en *antiopa* L. — rouwmantel — bij herhaling is gelukt. Men ziet de atalanta hier in het vroege voorjaar niet. Deze soort verschijnt eerst in Juni”.

Colias edusa F (de oranje lucernevlinder) schijnt hier jaren achtereen verdwenen te zijn, tot we haar plotseling in groot aantal zien verschijnen. Zoo zag ik dezen vlinder vrij veel te Amsterdam bij de Zuiderzee. Ook elders in ons land werd hij waargenomen. Ik houd het er voor, dat deze soort hier niet overwintert en dat de oranje lucernevlinder evenals de atalanta een trekvlinder is.

Maar *Chrys. dispar* heeft ongetwijfeld geen trekgewoonten. Waar wij dezen vlinder laten vliegen, zal hij blijven.

Mag ik ten slotte voor den dispar van Haworth den Nederlandschen naam „Herrezen Vuurvlinder” voorstellen? Lang leve de Herrezen Vuurvlinder!

Amsterdam, November '31

R. A. POLAK

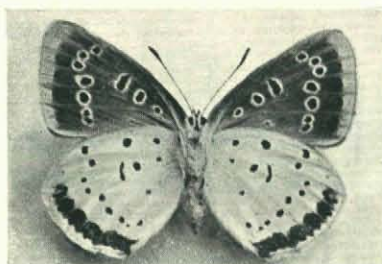

Fig. 6. Herrezen Vuurvlinder.
Wijfe. Onderzijde.